

Examen VWO

2014

tijdvak 1
vrijdag 16 mei
13.30 - 16.30 uur

oud programma

economie

Dit examen bestaat uit 27 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 59 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Handelskanalen

Met de term kredietcrisis wordt een crisis op de financiële markten aangeduid. In de zomer van 2007 ontstond een kredietcrisis in de Verenigde Staten (VS).

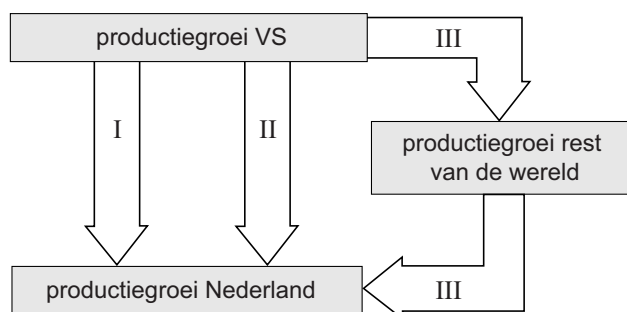
Enkele belangrijke kenmerken van deze crisis zijn:

- grote verliezen op beleggingen bij banken en bij andere beleggers;
- forse koersdaling van effecten op de beurs van New York.

Deze crisis heeft de productiegroei in de VS negatief beïnvloed. De gevolgen van de crisis bleven niet tot de VS beperkt.

Een onderzoeksbureau is nagegaan wat de gevolgen van de kredietcrisis voor Nederland kunnen zijn. Uit dit onderzoek komen de volgende figuren.

figuur 1 productiegroei

Opmerking bij figuur 1

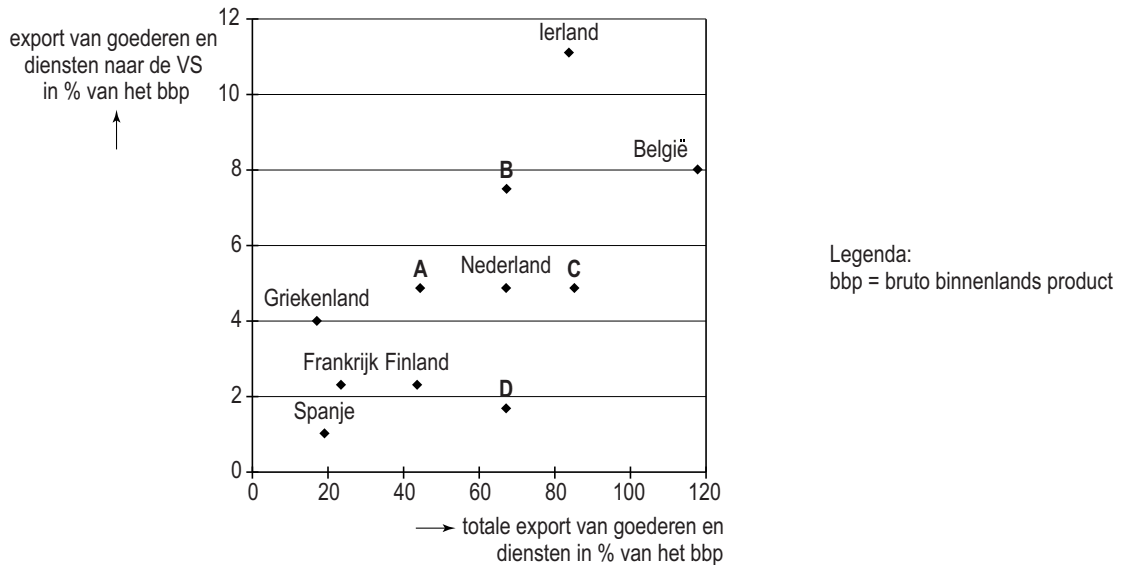
Een vergelijkbare figuur kan voor alle andere landen worden gemaakt.

I Financieel kanaal: verandering van internationale kapitaalstromen heeft invloed op de productiegroei van Nederland.

II Direct handelskanaal: verandering van de import van de VS werkt rechtstreeks door op de export van Nederland en heeft daardoor invloed op de productiegroei van Nederland.

III Indirect handelskanaal: de verandering van de import van de VS werkt via productiegroei van andere landen door op de productiegroei van Nederland.

figuur 2 exportaandeel

In 2007 bedraagt de export van Nederland naar de VS \$ 33,91 miljard. Voor 2008 is de verwachting dat de waarde van deze export zal dalen met 0,25% ten opzichte van 2007. In 2007 is de koers van de dollar ten opzichte van de euro \$ 1 = € 0,73. Voor 2008 wordt een koers van \$ 1 = € 0,64 verwacht.

- 2p 1 Leg met behulp van figuur 1 uit hoe de kredietcrisis in de VS, via het financieel kanaal (I), de productiegroei in Nederland kan verminderen.
- 2p 2 Bereken met hoeveel procent de Nederlandse uitvoer naar de VS in de periode 2007-2008, in euro's gemeten, volgens de verwachting zal dalen.
- 2p 3 Leg met behulp van figuur 1 en 2 uit dat het effect van de kredietcrisis op de productiegroei in Ierland groter zal zijn dan in Nederland.

Het gevolg van de kredietcrisis voor Nederland en Duitsland is door het directe handelskanaal even groot, maar door het indirecte handelskanaal is het gevolg voor Nederland veel groter.

In figuur 2 is de positie van Duitsland weergegeven door één van de letters A, B, C of D.

- 2p 4 Welke letter geeft de positie van Duitsland weer? Licht de keuze toe.

Opgave 2

Meer lasten of minder lusten?

In een land heeft de economische crisis geleid tot een overheidstekort en hoge werkloosheid. De regering wil het overheidstekort geheel wegwerken. In de uitgangssituatie is het overheidstekort 10 miljard euro. De regering laat het prognosebureau van het land twee varianten doorrekenen om het tekort weg te werken.

Variant 1 houdt in dat de overheidsbestedingen met 10 miljard euro worden verlaagd. Bij variant 2 worden de heffingskortingen voor de inkomstenbelasting verlaagd met in totaal 10 miljard euro.

De oppositie in het land is tegen beide varianten, omdat de werkloosheid dan nog verder toeneemt. Bovendien wordt in beide varianten het tekort niet geheel weggewerkt.

Het prognosebureau rekt de beide varianten door met behulp van onderstaand macro-economisch model.

In de uitgangssituatie geldt:

(1) $C = 0,8(Y - B) + 10$	C = particuliere consumptie
(2) $I = 25$	I = particuliere investeringen
(3) $O = 185$	O = overheidsbestedingen
(4) $B = 0,4Y - 25$	B = overheidsinkomsten
(5) $E = 200$	E = export van goederen en diensten
(6) $M = 0,4Y - 20$	M = import van goederen en diensten
(7) $EV = C + I + O + E - M$	EV = effectieve vraag
(8) $W = EV$	W = nationaal product
(9) $Y = W$	Y = nationaal inkomen
(10) $Y^* = 550$	Y^* = productiecapaciteit
(11) $Av = \frac{Y}{80}$	Av = vraag naar arbeid in miljoenen
arbeidsjaren
(12) $Aa = 7$	Aa = arbeidsaanbod in miljoenen
arbeidsjaren

Alle grootheden in de vergelijkingen (1) tot en met (10) luiden in miljarden euro's.

In de uitgangssituatie is er inkomensevenwicht bij $Y = 500$ en bedraagt de multiplier van de autonome overheidsbestedingen $\frac{25}{23}$.

- 1p **5** Toon met een berekening aan dat het overheidstekort in de uitgangssituatie 10 miljard euro is.
- 2p **6** Leg aan de hand van het model zonder berekening uit dat door een verlaging van de overheidsbestedingen met 10 miljard euro het overheidstekort toch niet volledig wordt weggewerkt.

3p **7** Leg met behulp van het model zonder berekening uit dat de werkloosheid toeneemt als de overheidsbestedingen worden verlaagd. Geef in de uitleg de nummers van alle gebruikte vergelijkingen weer.

2p **8** Leg uit waarom de werkloosheid bij variant 1 meer kan stijgen dan bij variant 2.

Een oppositiepartij vindt dat de overheid de werkloosheid moet bestrijden door de overheidsbestedingen niet te verlagen maar juist te verhogen. De werkloosheid is deels structureel en deels conjunctureel.

Het prognosebureau rekent uit hoe binnen het model de conjuncturele werkloosheid met de helft kan worden verlaagd.

2p **9** Bereken met welk bedrag de overheidsbestedingen (vanuit de uitgangssituatie) moeten worden verhoogd om de conjuncturele werkloosheid te halveren.

Opgave 3

uit een krant:

Sociaal voetballen

In het betaald voetbal zijn er problemen. Europese professionele voetbalclubs maken nauwelijks winst. De gestegen inkomsten uit televisierechten en sponsoring zijn gepaard gegaan met ongeveer even grote kostenstijgingen. Vooral het aantrekken van betere spelers heeft via salarisstijgingen geleid tot hogere kosten. Het aantrekken van betere spelers heeft maar een beperkte invloed op het gemiddelde niveau van de prestaties doordat alle clubs dit proberen, maar slechts een handvol clubs hierin slaagt. De kwaliteit van het product betaald voetbal is niet verbeterd, want de spanning in de competitie is verminderd en veel wedstrijden zijn niet aantrekkelijk genoeg.

De kwaliteit van het product betaald voetbal

Over 'goed' en 'slecht' voetbal heeft vrijwel iedereen een mening. Wat is nu echter de kwaliteit van het product betaald voetbal?

In deze opgave meten we de kwaliteit van het product **uitsluitend** door:

- te meten hoe groot de aantrekkelijkheid van een wedstrijd voor de kijkers is. Hoe meer bezoekers van voetbalwedstrijden en hoe hoger de kijkcijfers van uitzendingen van voetbalwedstrijden, hoe hoger de kwaliteit van het product betaald voetbal.
- te meten hoe groot de spanning van de competities is. Hoe minder voorspelbaar de uitslag van wedstrijden en ranglijsten is, hoe hoger de kwaliteit van het product betaald voetbal.

Er is niet alleen zorg om de kwaliteit van het product betaald voetbal. Ook de maatschappelijke betekenis van sportclubs staat in de belangstelling.

“Sportclubs zijn belangrijk als het gaat om het individuele welzijn. Maar deze organisaties moeten een veel grotere rol spelen als het gaat om de welvaart”, vindt een van de leden van het Europees Parlement (EP). “Dit zou ook moeten gelden voor voetbalclubs.”

Sociale projecten van een voetbalclub: het voorbeeld FC Twente

Sportclubs, zoals clubs in het betaald voetbal, kunnen een bijdrage leveren aan het verbeteren van de leefbaarheid in sommige wijken of helpen de kansen van jongeren op de arbeidsmarkt te verbeteren. FC Twente kiest voor dit laatste.

Jongeren die op school zijn uitgevallen, worden opgevangen in het trainingscentrum. Door een gerichte aanpak en de aanwezigheid van sportieve idolen worden ze gestimuleerd de draad weer op te pakken. Het netwerk van de sponsors wordt gebruikt om stageplaatsen voor deze jongeren te vinden.

De eerste groep van 12 deelnemers heeft met succes dit project doorlopen en (perspectief op) betaald werk gevonden.

In het EP wordt een voorstel ingediend elke professionele voetbalclub in de Europese Unie (EU) te verplichten een heffing te betalen over het totale bedrag dat een club jaarlijks aan spelerssalarissen betaalt.

heffing over het totale bedrag aan spelerssalarissen	
€ 0 - € 2 miljoen	0%
over elke euro boven € 2 miljoen	25%

De opbrengst van de heffing wordt gebruikt om sociale projecten uit te voeren. De club mag deze projecten uitkiezen en zelf uitvoeren. Het EP houdt hier toezicht op.

Een commissie van het EP wordt gevraagd een artikel te schrijven over het voorstel. Ga hierbij uit van een gelijkblijvend budget bij de betrokken voetbalclubs.

- 8p **10** Schrijf dit artikel waarin de volgende aspecten naar voren komen:
- Een uitleg van de progressieve werking van de voorgestelde heffing.
 - Een beschrijving van een positief effect op de kwaliteit van het product betaald voetbal in de EU. Maak hierbij gebruik van de gegeven beschrijving van de kwaliteit.
 - Een beschrijving van een effect aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt in het algemeen in de EU.
 - Een beschrijving van twee tegengestelde effecten op de welvaart in ruime zin in de EU.

Aanwijzing

Gebruik voor het artikel 150 woorden. Een afwijking van 25 woorden is toegestaan.

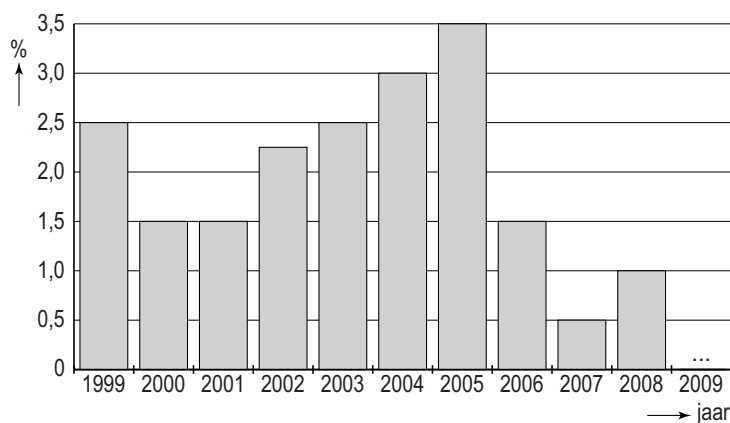
Opgave 4

EMU-regels ter discussie

In sommige landen van de Economische en Monetaire Unie (EMU) was er de afgelopen jaren kritiek op de norm van de EMU ten aanzien van het financieringstekort van de overheid. Van de EMU mag dat financieringstekort maximaal 3% van het nationaal inkomen zijn. Een politicus uit een van de EMU-landen beweerde tijdens een debat dat met deze norm het voeren van anticyclisch begrotingsbeleid in zijn land in de jaren 2006-2007 niet toegestaan was. Figuur 1 geeft de ontwikkeling weer van het reëel nationaal inkomen en figuur 2 die van het financieringssaldo van de overheid in dit land. In figuur 1 is 2009 nog niet ingetekend.

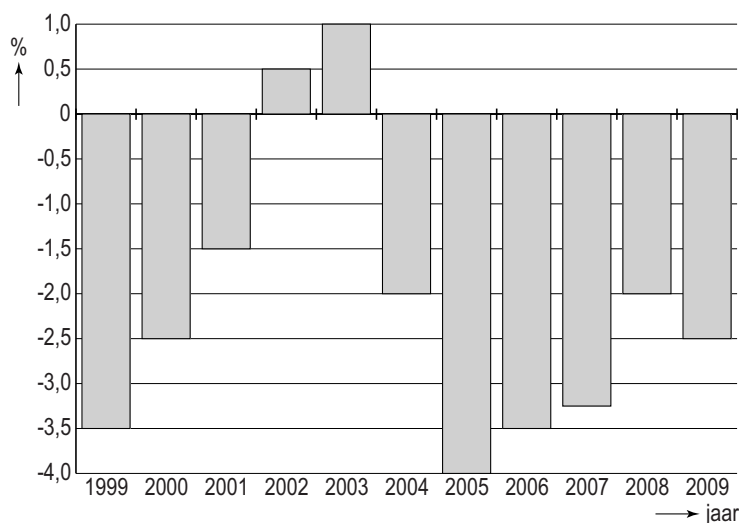
figuur 1 reëel nationaal inkomen

(% verandering ten opzichte van het voorafgaande jaar)

figuur 2 financieringssaldo overheid¹⁾

(% van het nationaal inkomen)

noot 1 Een financieringstekort is een negatief financieringssaldo.

1p **11** In welk jaar of in welke jaren is het bedrag van de staatsschuld in dit land gedaald?

2p **12** Wordt de bewering van de politicus door de beide figuren ondersteund? Verklaar het antwoord.

In 2008 bedroeg het nationaal inkomen van dit land € 425 miljard.

In 2009:

- bedroeg het financieringstekort € 10,9 miljard;
- was het prijspeil 3% hoger dan in 2008.

2p **13** Toon met een berekening aan dat het reëel nationaal inkomen van dit land in 2009 lager was dan in 2008.

Sommige economen zijn van mening dat de EMU-landen – ook onder moeilijke economische omstandigheden – het realiseren van een financieringsoverschot bij de overheid tot belangrijkste beleidsdoelstelling moeten maken. Zij stellen dat er op die manier in de toekomst ruimte zal ontstaan voor meer overheidsinvesteringen. Bovendien kunnen ook de bedrijfsinvesteringen worden gestimuleerd. Groei van de investeringen achten deze economen noodzakelijk om de EMU-economie mondiaal concurrerend te houden.

2p **14** Leg uit hoe financieringsoverschotten in de EMU-landen via de rentestand de bedrijfsinvesteringen in deze landen kunnen stimuleren.

2p **15** Leg uit hoe financieringsoverschotten in de EMU-landen in de toekomst ruimte kunnen scheppen voor een stijging van de overheidsinvesteringen in deze landen.

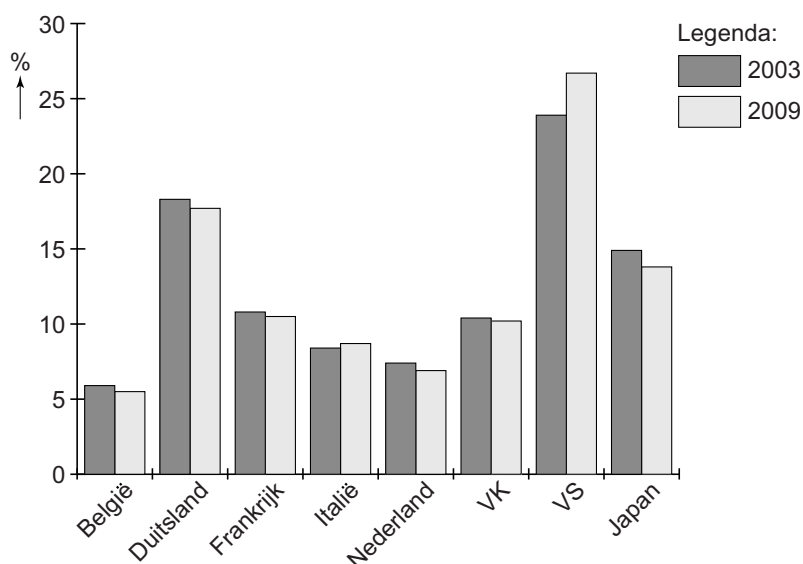
Opgave 5

Loonmatiging goed voor export?

Veelal wordt aangenomen dat loonmatiging in een land leidt tot een daling van de arbeidskosten per eenheid product in dat land vergeleken met andere landen. Dit kan leiden tot verbetering van de concurrentiepositie en daardoor tot een groei van het exportaandeel van dat land. Studies over dit veronderstelde negatieve verband tussen arbeidskosten en exportaandeel hebben laten zien dat dit verband niet altijd kan worden aangetoond. Volgens een analist is deze constatering een ondersteuning voor zijn stelling dat behalve arbeidskosten andere factoren, zoals bijvoorbeeld innovatie en kwaliteit, bepalend zijn voor de exportprestaties van een land.

exportaandeel

(export van een land als % van de totale export van de genoemde acht landen)

relatieve ontwikkeling arbeidskosten per eenheid product (2009 vergeleken met 2003) in procentpunten ten opzichte van het gemiddelde van de acht landen

België	Duitsland	Frankrijk	Italië	Nederland	Verenigd Koninkrijk (VK)	Verenigde Staten van Amerika (VS)	Japan
-1,5	-1,5	-1,9	-3,7	-1,4	+1,1	+1,9	+2,5

Toelichting:

Bijvoorbeeld: Nederland -1,4 wil zeggen dat de arbeidskosten per eenheid product in Nederland 1,4 procentpunt minder gestegen zijn dan de gemiddelde stijging in de genoemde acht landen.

Tussen 2003 en 2009 bedroeg in de genoemde acht landen de gemiddelde stijging van de arbeidskosten per eenheid product 18%.

- 2p **16** Bereken hoeveel procent de arbeidskosten per eenheid product in Nederland tussen 2003 en 2009 gedaald zijn ten opzichte van de VS.
- 2p **17** Onder welke voorwaarde kan een stijging van de arbeidskosten per werknemer toch gepaard gaan met een daling van de arbeidskosten per eenheid product?
- 2p **18** In welke landen is er volgens de tabel en de figuur wel sprake van het genoemde negatieve verband tussen arbeidskosten en het exportaandeel? Verklaar het antwoord.
- 2p **19** Leg uit hoe loonmatiging zowel proces- als productinnovatie kan afremmen.

Opgave 6

Arm zijn in een rijk land

Wanneer armoede- en werkloosheidscijfers van landen worden vergeleken, is het niet gemakkelijk om conclusies te trekken. Lage werkloosheid in een land hoeft niet gepaard te gaan met weinig armoede, terwijl omgekeerd hoge werkloosheid niet altijd samengaat met veel armoede. Zo kenden een aantal jaren geleden de Verenigde Staten van Amerika (VS) in vergelijking met andere rijke landen een lage werkloosheid maar een hoge mate van armoede: een relatief groot deel van de Amerikaanse bevolking leefde onder de armoedegrens.

Onderstaande tabel geeft voor de VS en voor Nederland enkele cijfers in een bepaald jaar.

armoede en werkloosheid in de VS en in Nederland			
	armoede	werkloosheid	
	% mensen onder de armoedegrens	% van de beroepsbevolking	% van de totale bevolking van 16 tot en met 64 jaar
VS	18	6,7	5,2
Nederland	10	8,3	5,6

De beroepsbevolking in Nederland bestond in dat jaar uit 6,5 miljoen personen.

- 2p **20** Geef een verklaring voor het samengaan van een lage werkloosheid en een hoge mate van armoede in de VS.
- 2p **21** Bereken de omvang van de totale bevolking van 16 tot en met 64 jaar in Nederland.

Het verschil in werkloosheid tussen de VS en Nederland is in bovenstaande tabel niet in beide kolommen even groot. Dat komt mede door het verschil in participatiegraad.

- 2p **22** In welk van beide landen is de participatiegraad het laagst? Verklaar het antwoord.

Daling van de werkloosheid in een land kan mede het gevolg zijn van een verlaging van de belastingtarieven.

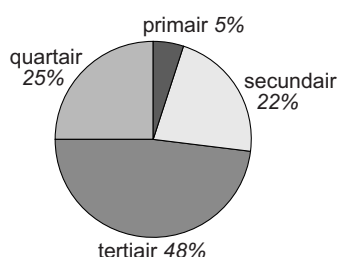
- 2p **23** Beschrijf hoe een verlaging van de belastingtarieven, volgens de Keynesiaanse theorie, kan leiden tot daling van de werkloosheid.

Opgave 7

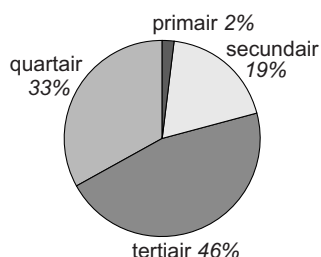
Dienstverlening groeit het land uit

De tertiaire sector is uitgegroeid tot de grootste sector van de Nederlandse economie. Het aandeel in de bruto toegevoegde waarde van ons land bedraagt bijna 50% en het aandeel in de totale werkgelegenheid is meer dan het dubbele van het aandeel van de secundaire sector.

aandeel bruto toegevoegde waarde

aandeel werkgelegenheid (arbeidsjaren)

primaire sector: onder andere de agrarische sector
secundaire sector: onder andere de industrie
tertiaire sector: de commerciële dienstverlening
quartaire sector: de niet-commerciële dienstverlening

Verwacht wordt dat in de komende jaren de productiegroei van de tertiaire sector als geheel flink zal afzakken. Hierdoor zal de concurrentie tussen de aanbieders in deze sector heviger worden, hetgeen er toe zal leiden dat de gemiddelde arbeidsproductiviteit in de tertiaire sector gaat stijgen. Een kenmerkend verschil tussen de tertiaire sector enerzijds en de primaire en de secundaire sector anderzijds is, dat in de tertiaire sector de meeste diensten worden geproduceerd op het moment dat er vraag is, waardoor in deze sector niet of nauwelijks sprake is van voorraadvorming. Doordat de groei van de afzet in eigen land stagneert, zoekt de tertiaire sector naar meer exportmogelijkheden.

Een marktonderzoeker doet in dit kader de volgende uitspraak:

“Gezien het genoemde kenmerkende verschil met de andere commerciële sectoren, verwacht ik van bedrijven in de tertiaire sector vooral directe investeringen in het buitenland wanneer ze zich meer op de export gaan richten.”

- 2p **24** Is de tertiaire sector relatief arbeidsintensief of relatief kapitaalintensief in vergelijking met de quartaire sector? Verklaar het antwoord met behulp van de cirkeldiagrammen.
- 2p **25** Leg uit dat toenemende concurrentie tussen bedrijven in de tertiaire sector kan leiden tot een toename van de gemiddelde arbeidsproductiviteit in deze sector.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

- 2p **26** Verklaar de uitspraak van de marktonderzoeker. Gebruik in de verklaring het kenmerkende verschil.

Verder zijn voor Nederland de volgende cijfers bekend:

- de bruto toegevoegde waarde bedraagt € 588 miljard
- de personen/arbeidsjaren-ratio is 1,3
- de totale werkgelegenheid in arbeidsjaren bedraagt 6.366.923

- 2p **27** Bereken de gemiddelde arbeidsproductiviteit per persoon in de tertiaire sector.